

ПОБУТ ЧЕНЦІВ ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРІВ В УРСР У ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ ТА ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»

В статті висвітлюється побут монахів українських православних монастирів України у 40 - 60-і рр. ХХ ст., а також його залежність від державно-церковних відносин у той період.

Ключові слова: *побут, вікові групи, трапеза, келія, здоров'я.*

Актуальність дослідження обумовлена відсутністю у вітчизняній історіографії спеціальних досліджень, присвячених безпосередньо побуту представників окремих інститутів православної Церкви в Україні у період повоєнної відбудови країни та хрущовської «відлиги».

Мета даної статті полягає у тому, щоб на основі вивчення неопублікованих джерел, критичного переосмислення опублікованих матеріалів із даної тематики провести комплексний аналіз та висвітлити особливості побуту насельників православних монастирів на території УРСР в 40-х – 60-х рр. ХХ ст.

Російський дослідник Ю. Лотман називає побутом “просте звичайне життя людей, їхні звички, щоденну поведінку, речі, які їх оточують і якими вони користуються” [1, с. 10]. Щодо змісту поняття “побут” слід звернутися до досліджень відомого вченого А. Харчева. Розкриваючи поняття “побут”, А. Харчев визначає його як “уклад повсякденного життя”, відокремлює побут від виробничо-економічної сфери, розглядає його сутність як діяльність по задоволенню матеріальних (їжа, одяг, житло, підтримка здоров'я) і духовних (освоєння духовних благ, спілкування, відпочинок, розваги) потреб, намічає його внутрішню структуру, обумовлену співвідношенням матеріального і духовного, суспільного та індивідуального, виділяє типи соціального об'єднання і спілкування, вказує на існування побутових норм, традицій, звичаїв, обрядів, які можуть розглядатися як структуроутворюючі елементи побуту і регулятори побутової поведінки [2, с. 52-53].

Для радянської історіографії був характерний класовий, односторонній і часто тенденційний підхід до історії Церкви і монастирів. Заідеологізованим характером відзначалися і роботи, присвячені побуту населення України в цілому. Яскравим прикладом політизованої інтерпретації історії є праця “Народы Европейской части СССР”[3], присвячена соціально-економічному, культурному, побутовому розвитку народів СРСР, в т.ч. українців, з найдавніших часів до 1964 р. У ній старанно замовчується низький рівень життя населення, перебої з продуктами харчування і товарами масового споживання.

Із набуттям Україною незалежності зникла цензура, розширилася архівна база досліджень, історична наука почала звільнятися від ідеологічних штампів. У контексті досліджуваної проблеми виділяється праця “Україна. Друга половина ХХ століття” [4], у якій розглядаються соціально-економічні основи матеріально-побутових умов життя населення республіки в 1940-х – 1980-х рр. Дослідження подає нетрадиційний погляд на матеріальний стан населення України. Поряд із зрушеннями у цій сфері вказуються недоліки та невикористані можливості.

На 1947 р. в УРСР діяло 59 монастирів, у яких нараховувалось понад 2,5 тис. чоловік. Дуже важливим для становлення відроджених монастирів стало співвідношення серед насельників монастирів представників різних вікових груп. Особливо актуально це було для монастирів Східної та Центральної України, в основному жіночих, які, в буквальному розумінні цього слова, відроджувались із руїн і потребували трудових ресурсів для облаштування умов повсякденного життя.

З 1857 осіб, що перебували у монастирях східних і центральних областей, 1628 (68,4%) мали вік більше 55 років, 358 (19,2%) – від 41 до 55 років і лише 231 (12,4%) – від 19 до 40

років. У Флорівському жіночому монастирі (м. Київ) перебувало 264 монахині, з яких 191 – старші 60 років, 198 – фактично непрацездатних, з них 64 знаходились на постільному режимі [5, арк. 74, 75]. Вказане співвідношення обумовлене тим, що монастирська мережа на території, яка після 1917 р. увійшла до складу УРСР, була більш розвинутою, ніж на землях, що увійшли до складу СРСР у 1939 р. Після відродження монастирів до них почали повертатися їх колишні вцілілі насельники, на той час люди вже немолоді і з підірваним здоров'ям. У той же час через відсутність релігійного виховання серед молоді значно зменшилась кількість бажаючих присвятити своє життя служінню Богу.

Тому, окрім щоденної праці по відродженню монастирів, на ту невелику кількість працездатних насельників, які проживали у вказаних обителях, лягала відповідальність за харчування, утримання та догляд престарілих монахів.

Дещо іншою в цьому плані була ситуація в західноукраїнських областях, особливо у Закарпатській. Згідно звіту уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській обл. П. Лінтура, на території області станом на 7 лютого 1946 р. діяло 7 монастирів і 11 скитів [6, Арк. 1]. У закарпатських монастирях перебувало 336 (43%) із 773 ченцюючих у західному регіоні. Серед них: старше 55 років – 213 (27%), від 41 до 55 років – 194 (25%) і від 19 до 40 років – 366 (48%) [7, с. 301].

Серед тих, хто прийшов у закарпатські монастирі в кінці 1950-х рр., 84,6% склали люди, молодші 30 років [8, с.154].

Вказана тенденція була обумовлена тим, що православ'я у краї було досить молодою конфесією, активну роль у розбудові якої брало чернецтво. Його ревність у вірі приваблювала молоду містично настроєну молодь, яка бажала втілити у своєму житті ті високі моральні ідеали, які проповідувало чорне духовенство. У цілому послушники (люди у віці до сорока років), які були основною робочою силою у монастирях, у середньому складали близько 53% усіх насельників у західних областях, у східних областях на них припадало лише близько 18% [9, Арк. 269].

Привертає увагу гендерний склад українського чернецтва. На 1947 рік на обліку в органах державної влади стояло, без монастирів Закарпаття, 18 чоловічих і 24 жіночих із насельниками у перших 392 чол. та у других 1503 осіб [10, Арк. 107].

Особливою формою побуту дослідники вважають релігійні переконання [11, с. 136]. Важливу роль у їх формуванні займає богослужіння, яке у всі часи складало серцевину і головний сенс монастирського буття [12, с. 147]. Специфіка православного богослужіння полягає в тому, що воно, в основному, проходить у храмі. У повоєнний період, за свідченням патріарха Московського Олексія I, храми майже всіх монастирів потребували ремонту, але прибутки більшості монастирів були недостатні для проведення його своїми силами. Тому монастирям надавалась із загальноцерковних коштів значні дотації [13, с. 52], які свідчили про небайдужість вищої церковної влади до потреб чернецтва та розуміння його ролі у повоєнному церковному відродженні.

Для монастирів, які у довоєнний час знаходились на території УРСР, характерною була повна відсутність храмів, які в часи довоєнних гонінь руйнувалися. Тому, наприклад, монахині відродженого Немирівського монастиря облаштували примітивну церкву в одній із будівель, де до війни була школа дитбудинку [14, Арк.74 зв].

Післявоєнний час для Корецького монастиря був періодом відновлення господарства та відбудови святині. Кожна з ігумень намагалася якщо не відреставрувати старі ікони, то позолотити бані чи хоча б відремонтувати дах. Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР К. Полонник у листі в ЦК КПУ від 19.12.1960 р. повідомляв, що “споруди монастиря – церкви, трапезна, кам'яний мур – капітально відремонтовані, блищать і пахнуть свіжою фарбою. В обох церквах монастиря цілком оновлено стінний і стельовий розпис” [15, Арк. 193].

Протягом досліджуваного періоду богослужіння у Лебединському жіночому монастирі (Черкаська обл.) відбувались у зимовій церкві площею 150 м². Миколаївська церква знаходилась у стані незакінченого ремонту, який затягувався через дії місцевої влади та

обласного уповноваженого [16, Арк. 219-227].

У 1942 р. Глухівське лісництво передало відродженій Глинській пустині лікарню із Хрестовоздвиженською церквою і двоповерховий архієрейський корпус. Головним завданням ченців пустині стало відновлення вцілілого храму, у якому до війни молотили хліб. Стінні розписи в ньому осипались, іконостаси були розграбовані, вікна вибиті.

Про виконання завдання по відновленню храму свідчить рапорт єпископа Сумського Євстратія за 1952 р., у якому відзначається, що храм був оформлений “просто, без золота і срібла, але витончено” [17].

У березні 1953 р. прихожани с. Вікторівка Шалигінського р-ну пожертвували Глинській пустині 24 ікони і три хоругви. Весною 1955 р. Глинська пустинь отримала іконостас із церкви с. Чижі Павловопосадського р-ну Московської обл. [18, Арк. 22].

У часи повоєнного відродження країни та Церкви монастирські храми в основному були відбудовані і грали важливу роль у чернечому повсякденні та задовільненні духовних потреб богомольців, які у той час масово відвідували монастирі.

У досліджуваний період влада починає втручатись у хід монастирських служб. Так, у червні 1955 р. після чергової перевірки Глинської пустині, уповноважений Ради у справах релігії висловив незадоволення “великими непорядками” в монастирі, серед яких зазначив затягування богослужіння у неділю та святкові дні [19, с. 128].

Особливо урочисто в монастирях святкували дні храмових свят та пам’яті місцевих подвижників. На ці урочистості, як правило, збиралося безліч паломників. На 1950 р. Львівсько-Тернопільський архієпископ Макарій запланував відзначити урочистими 5-денними богослужіннями 300-ліття із дня смерті Іова Почаївського із залученням єпископів та священників з інших єпархій. Передбачаючи негативне ставлення влади до запланованих торжеств, архієпископ Макарій подавав їх як один із заходів боротьбі з Ватиканом. Проте на відношення влади це не вплинуло і вона робила все, щоб зменшити масштабність торжеств [20, Арк. 23]. Екзарх України, митрополит Іоан (Соколов), порекомендував архієпископу Макарію обмежитись 3-денними торжествами, на торжества запросити тільки трьох місцевих архієреїв: Іларіона, Панкратія і Андрія, а духовенство і віруючих із сусідніх областей спеціально не запрошувати. Планувалось також провести церковні святкування в монастирі на “Козацьких Могилах” в пам’ять про 300-ліття Берестецької битви. На жаль, архієпископ Волинський і Ровенський Панкратій висловив негативне ставлення до запланованого заходу [20, Арк. 284], а екзарх України заборонив проведення поминальних заходів [20, Арк. 290].

Таким чином, владі у досліджуваний період вдалося добитись обмеження церковного життя через вплив на вищу церковну ієрархію, окремі представники якої виступали слухняними знаряддями в руках партійно-державних органів влади.

Харчування людини є одним з найважливіших чинників, що забезпечує її нормальний розвиток, створює умови для адекватної адаптації людини до навколишнього середовища. У досліджуваний період якість харчування чернечих громад прямо залежала від соціально-економічного розвитку країни. Особливо проблемним було забезпечення доброякісним харчуванням насельників міських монастирів. Через зруйнування більшості міських водопровідних мереж, вони були, як і усе міське населення, позбавлені якісної питної води. Фактична норма водоспоживання населенням, порівняно з довоєнною, знизилася у 2-3 і більше разів [21, Арк. 88].

Проблему створювало також нормоване забезпечення міського населення продуктами харчування. Ще під час війни жителі міст були переведені на нормоване постачання – отримували продукти за картками. Існували робочі картки 1-ї і 2-ї категорії, а також спеціальні картки для службовців, дітей та утриманців. Норми відпуску продуктів по картках, а також ціни на ці продукти були строго фіксованими. Так, денна норма відпуску хліба за робочою карткою 1-ї категорії складала 800 г., за карткою 2-ї – 600 г. Норма хліба для службовців була 300–450 г., для утриманців (дорослих) та для дітей (до 12 років) – 200–300 г. [22, с. 27].

Монастирський раціон у такому випадку напряду залежав від милосердя оточуючого населення. Окрім того, ченці були змушені в індивідуальному порядку шукати продукти

харчування по селах. У такому випадку порушувався один із принципів спільножитності – спільна трапеза.

Негативно впливав на рівень життя ченців міських монастирів, які отримували кошти для забезпечення своїх повсякденних потреб від богослужінь, низький рівень оплати праці робітників і селян та високі ціни на продукти харчування.

Скасування у 1947 р. карткової системи призвело до ще більшого загострення ситуації на ринку продовольчих товарів, тому що її замінив нормований відпуск товарів в одні руки. Тому насельники майже всіх православних монастирів України відчували дефіцит продуктів. Так, у Глинській пустині у 40-60-і рр. ХХ ст. їжу готували і їли один раз на день. Варили, як правило, суп чи борщ, кашу і компот. Рибу готували не частіше, ніж один раз на рік (варили солоного судака), молоко йшло на молокопоставки, монахи його майже не вживали. Що залишалося від здачі молока, давали деяким хворим по кухлю, залишки зливали в діжі, які зберігалися у погребі. Ось таке дуже гірке і кисле молоко давали братії двічі на рік. Хліб в основному їли чорний, білого на трапезі давали не більше одного шматка. До самого закриття монастиря хліб монахи пекли самі – і для себе, і для богомольців.

Цікавий рецепт хліба, який пекли у Глинській пустині, навів у своїх листах колишній її насельник, архієпископ Ростовський Міхей (Хархаров). Варили дрібну картоплю в лущинні, м'яли, додавали житнього борошна, і пекли. Хліб був важкий, але смачний. І такого хліба давали по невеликому шматку на день [23].

У Великий піст постили дуже строго, по Типікону. Першого тижня посту старі ченці три дні зовсім нічого не їли, а молоді монахи і послушники не їли нічого вареного.

Їжа для монахів, по уставу (документ, що впорядковує внутрішнє життя монастиря, на відміну від статуту – документу, що регламентує становище монастиря в суспільстві), мала бути простою і недорогою, досить різноманітною і максимально корисною, такою, щоб допомагала відновити сили навіть у найвиснажливіший піст. Причому обов'язково враховувалось, що не всі можуть їсти одну і ту ж їжу, тому пропонувалась рівноцінна їжа на обмін. При цьому монастирський устав виключав споживання м'ясної їжі.

Разом з тим, як згадують старожили Почаєва, для деяких ченців Почаївської Лаври була характерна традиція споживання м'ясної їжі, коріння якої сягає ще періоду володіння монастирем греко-католиками. Тільки зміна у кінці 1950-х рр. державної політики стосовно монастирів, яка викликала в чернечому середовщі апокаліптичні настрої, примусила повернутись до уставного харчування.

Вилучення в кінці 1950-х рр. у монастирів земельних ділянок, порушення традиційного перебігу монастирської повсякденності, змінили монастирський раціон. Продукти до монастирського столу (муку, крупи, картоплю, жири, молоко) почали поставляти віруючі.

Відмічена наявність на складі Почаївської Лаври більше 10 т. білої муки, біля 3 т. різних круп, 2 цнт. цукру і багато інших продуктів [24, Арк. 130]. Красногорський монастир мав приблизно на два роки запас продуктів: муки, круп, сухофруктів приблизно на два роки [25, Арк. 219-227].

Добиваючись закриття монастирів, влада усіма доступними методами намагалась обмежити придбання монахами необхідних продуктів харчування. 4 грудня 1963 р. ігуменя Київського Покровського монастиря звернулась із проханням до патріарха Олексія (Симанського) допомогти у забезпеченні монастирської трапезної необхідними продуктами харчування. До вказаного часу монастир закупляв необхідні продукти у торговій мережі. Коли місцева влада спрямувала зусилля для закриття монастиря, з'явилось обмеження у відпуску їх кількості в одні руки. Разом із тим із 252 чол. черниць монастиря 198 були похилого віку і не могли самостійно вийти за монастирські стіни. Рада у справах РПЦ змушена була підключитись до вирішення цього питання [13, С. 421-422].

Таким чином, ряд об'єктивних та суб'єктивних причин призвів до того, що українське чернецтво, замість виконання свого безпосереднього покликання, було змушене, в прямому розумінні цього слова, займатись пошуком хліба насущного.

Найважливішою частиною будь-якого поселенського середовища, його соціально-

побутової сфери, від якої залежало здоров'я, побут, відпочинок та дозвілля його мешканців, є житло. Воно є найбільш консервативною і найтяжче змінюваною стороною побуту, вимагає значних матеріальних витрат для свого поліпшення та є показником, що характеризує економічну спроможність його мешканців.

Житло ченців у монастирі – келія. Зазвичай келія являє собою кімнатку, де чернець живе і молиться. Перебування в келії повинне приносити ченцеві духовну користь. Хоча церковні правила прямо не вказують, як має бути організований простір чернечої келії, в монастирських уставах даються рекомендації загального плану: відсутність розкоші, простота, чистота, заборона тримати в келіях їжу (якщо є загальна трапеза), книги світського змісту і т.п.

Ще у 1946 р. адміністрація Глинської пустині направила заяву голові Сумського облвиконкому з проханням передати монастирю корпус старої лікарні, який належав Шалигінському промкомбінату, тому що в монастирі не вистачало житлових приміщень: “в келії живемо по 3-5 чоловік... а корпус старої лікарні пустує, покрівля тече... промкомбінату він не потрібен”[26].

Зростання прибутків дозволило чернечій громаді почати будівництво житла. У 1955 р. було закінчене будівництво житлового будинку площею 9×5,7 м. з підвалом для овочів. В цьому будинку розмістились келії для монахів, а з західної сторони будинку – аптека.

У Лебединському Миколаївському жіночому монастирі 155 монахиням належало 1447,4 м² житлової площі. На кожную монахиню при цьому припадало по 9,3 м². Планувалось зменшити житлову площу до 6 м² на одну монахиню. При цьому в монастирі планувалось розмістити 241 насельницю [25, Арк. 219-227]. Красногорському жіночому монастирю належало 735 м² житлової площі, що складало 8,6 м² на одну монахиню. Планувалось зменшити житлову площу до 4 м² на одну монахиню, при цьому розмістити в монастирі 225 осіб [25, Арк. 219-227].

У листі від 6 червня 1960 р. до уповноваженого у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР Г.П. Пінчука архієпископ Волинський та Ровенський Панкратій звітував про виконання вказівок щодо переведу насельниць Устенського жіночого монастиря в Корецький: “...насельниці Устенського монастиря після проведеної у них пояснюючої роботи, в процесі якої було вказано, що кожній з них, незалежно від того переїздить в Корецький монастир чи бажає поїхати до рідних, буде видано по 1000 руб. ... прийняли новину про переселення хоча із скорботою, проте разом з тим із впокоренням, але настоятельниця Корецького монастиря – черниця Людмила ці новини ... прийняла не дуже люб'язно і спочатку була проти огляду приміщення, які використовували під господарські потреби...” Черниці, що переїхали, були розміщені у пральні, кімнатах для гостей, коморі, у приміщенні колишньої лазні. Розміщення, за свідченнями самого архієпископа, відбувалося з деякою “натяжкою” у вже зайняті келії, без особливих ексцентричних виступів з боку переселених [27, арк. 108]. У 1959 р. до Корецького монастиря вже було переселено близько 60 черниць із ліквідованого Кременецького жіночого монастиря [28, Арк. 54].

15 листопада 1961 р. Корецький райвиконком ухвалив рішення про вилучення двоповерхового житлового корпусу в монастиря на тій підставі, що приміщення до війни нібито належало навчальному закладу. У скарзі ігумені до уповноваженого від 2 лютого 1962 р. ця підстава спростовується: “...вилучене приміщення ніколи не було зайняте школою, в ньому мешкають по 30-40 років без виїзду до цього часу престарілі черниці у віці до 70-80 років. Ніхто із старожилів міста не зможе добросовісно стверджувати про неіснуючі факти і ніякими документами неможливо довести, що наш гуртожиток коли-небудь займався школою”[28, арк. 54]. Проте Ровенський облвиконком 20 серпня 1962 р. погодився з рішенням райвиконкому про вилучення приміщення [28, арк. 76].

Неодноразово у монастирі проводили огляд санітарно-епідеміологічні комісії. За висновками однієї з них від 16 вересня 1961 р. був складений акт про невідповідність санітарних умов для проживання в монастирі. В акті зазначалося: “В монастирі нараховується 183 черниці, що розміщені у двох корпусах та 5-ти будинках. В середньому на кожную черницю приходиться по 5 метрів квадратних житлової площі, тобто в два рази менше санітарно-

гігієнічних норм...” [28, Арк. 36]. Слід відзначити, що норми житлової площі тлумачилися представниками влади залежно від обставин, тому що в іншому документі ті ж 5 м². тлумачаться як “значно більше норми” [29, Арк. 78].

На 15 червня 1960 р. у будівлях Лебединського жіночого монастиря проживали три групи монахинь, із них тільки одна на чолі з ігуменею Євфалією (Прянишниковою) виконувала всі господарські роботи по монастирю, виплачувала податки, проводила ремонт будівель, доглядала престарілих монахинь з інших монастирів.

Друга група – монахині Козельщинського монастиря (Полтавщина), переселені сюди у 1953 р., ні в чому не підкорялись ігумені Євфалії, окрім послуху під час богослужіння. Харчувались ці монахині окремо.

Третя група – так звані своєкошті, монахині Чубівського монастиря Черкаської обл. Вони не мали спільної трапези, кожна монахиня готувала собі їжу окремо від інших. Відсутність єдиної монастирської громади негативно впливала на монастирське життя [25, Арк. 219].

Рішенням Хмельницького облвиконкому від 16 травня 1950 р. єпархіальному управлінню дозволено побудувати один житловий будинок на території Сатанівського монастиря для розміщення мешканців з Городищенського монастиря, а саму обитель закрити.

У 1956 р. збудовано будинки для проживання монахинь у Липчанському жіночому монастирі на Закарпатті. Їх розміри 22×24 м., та 18,9×16 м. [30, Арк. 62].

З метою створення несприятливих умов для проживання у діючих монастирях насельників, число яких збільшувалось за рахунок переселення з монастирів, котрі ліквідовувались, влада рекомендувала “заборонити монастирям розширювати житлову площу шляхом нового будівництва, різних добудов, пристосувань [31, Арк. 12].

Для кожного ченця дуже важливе значення мав одяг. Він не тільки задовільняв природну потребу, але і мав символічне значення. Одяг – знак приналежності до певної групи, свідчення єдності в часі і просторі. Він підтверджує цю єдність, і тому – силу тієї або іншої групи в цілому. Головним призначенням чернечої одежі є свідчення внутрішньої суті ченця.

Питання забезпечення одягом особливо важко вирішувалось для новостворених монастирів. Один із колишніх насельників Глинської пустині згадував: “Треба було одягнути брата. Жителі приносили полотна, їх фарбували (чомусь фарба була неякісна і чорного кольору не виходило: то синій, то сірий, то коричневий). З цієї тканини шили і мантії, і ряси, і подрясники. Багато хто носив личаки”[23].

Забезпечення ченців одягом ускладнювалось унормовуванням товарів, які відпускались у роздрібній торгівлі на одну людину. В умовах дефіциту, зумовленого командно-адміністративною системою, на одну людину відпускалось 6 м тканини, 1 катушка ниток, 2 пари шкарпеток, по 1 парі взуття шкіряного, гумового чи текстильного, 1 кусок господарського мила, 2 коробки сірників і 2 л. [32, с. 183].

Інтегральним показником суспільного розвитку країни, відображенням її соціально-економічного та морального стану, є стан здоров’я усіх соціальних прошарків населення. У нашому випадку не вдалося знайти даних, які б безпосередньо свідчили про стан здоров’я представників чернечих громад на території УРСР у час повоєнної відбудови країни. Проте слід рахувати, що він нічим не відрізнявся від загалом незадовільного стану населення на території УРСР

Це було обумовлено тим, що під час німецької окупації була майже повністю ліквідована система медичної допомоги. В умовах руйнування переважної більшості лікувальних закладів, нестачі, а то й повної відсутності ряду лікарських препаратів, медичної апаратури, браку медичних кадрів, особливо в сільській місцевості, в перші місяці після визволення населення України було практично позбавлене громадського медичного обслуговування.

В різних районах України і протягом 1947 – 1948 рр мали місце спалахи тифу, туляремії та інших інфекційних хвороб. Навіть у 1949 р. траплялися поодинокі випадки захворювань. Надзвичайно негативні наслідки для здоров’я населення мав голод 1946–1947 рр. Поширення гострих інфекційних хвороб було пов’язане з низьким рівнем діагностики та приведенням до

надзвичайно низького рівня санітарного стану населених пунктів, що було спричинено руйнуванням об'єктів комунального господарства.

Економічна неспроможність ряду відроджених монастирів на території Східної та Центральної України обумовлювала низький рівень матеріального побуту ченців, що відображалось на санітарно-епідеміологічному стані монастирів, і, відповідно, негативно впливало на стан здоров'я їх насельників. Перша хвиля ліквідації монастирів через злиття економічно неспроможних монастирів із більш розвиненими, автономне проживання на території одного монастиря представників декількох чернечих громад ще більш ускладнили ситуацію.

Негативно впливала на стан здоров'я ченців антимонастирська кампанія хрущовського періоду. Результатом нальоту в ніч на 27 травня 1964 р. на київський Флорівський монастир, під час якого міліціонери півтори години, не пояснюючи причин, ходили по келіях і забирали паспорти у черниць, стало психічне захворювання послушниці Бояринової Степаниди, в результаті чого вона потрапила у Павлівську психіатричну лікарню [13, с. 448].

Монахинь, які особливо активно протидіяли заходам властей, спрямованим на закриття Кременецького монастиря, відправили до психіатричної лікарні як шизофреніків [33, Арк. 238].

У Почаївській Лаврі постійно відбувались медичні, сантехнічні, пожежні та інші комісії та перевірки. Була створена напружена, неспокійна атмосфера, монахи жили в постійній тривозі.

Медкомісія, яка працювала при Почаївському військкоматі, визнавала окремих лаврських монахів, наприклад, ігумена Іосифа (Головатюка), психічно хворими (хоча вони були здоровими), і відправляла на довготривале лікування до психіатричних лікарень. Таке "лікування" для декого з монахів закінчилось смертю. Декількох цілком здорових монахів помістили в лікарню м. Кременець під виглядом лікування нібито знайденої у них дизентерії [34, Арк. – 194].

Після медогляду в Корецькому монастирі у жовтні 1962 р., коли був складений акт про госпіталізацію 12 хворих на туберкульоз та заразні шкірні хвороби, настоятельниця категорично відмовилася від госпіталізації, заявивши, що черниці її не потребують [28, арк. 78]. Очевидно, що медична допомога для черниць була скоріше одним зі шляхів їх відлучення від монастиря, ніж оздоровлення.

На побут насельників українських монастирів суттєво впливала їх вікова діаграма. Недостатня кількість у чернечих громадах молодих насельників стримувала економічний розвиток монастирських господарств. Разом з тим, у постсталінський період намітилась позитивна динаміка росту числа молодих людей, які прагнули самотництва.

Особливістю чернечого побуту було те, що він проходив у сакральному просторі і часі. Це однаково сприймали як насельники монастирів, так і богомольці, а також і противники чернечого способу життя.

У досліджуваній період матеріальна сторона чернечого побуту в різних регіонах УРСР була неоднаковою. Монастирська структура на територіях, які у довоєнний період знаходились на території УРСР, була ліквідована. Об'єкти, які забезпечували матеріальний побут ченців, були або націоналізовані, або знищені. Низький рівень життя повоєнного суспільства, зруйнована інфраструктура негативно впливали на матеріальний побут, на забезпечення насельників монастирів продуктами харчування. Це негативно позначалось і на стані здоров'я членів чернечих спільнот. Ситуація в монастирях, які до II світової війни знаходились на території інших держав, була дещо іншою. Там була збережена цілісність монастирських комплексів, які, однак, потребували ремонту. Низький рівень усупільнення земельних ресурсів та вищий рівень релігійності населення сприяв кращому забезпеченню монастирів Західної України, Закарпаття та Буковини продуктами харчування.

На монастирський побут у вказаний період впливала також політика органів центральної та місцевої державної влади. У часи повоєнної відбудови держава сприяла забезпеченню монастирів будівельними матеріалами, виділяла землю, не втручалась у монастирський побут. Ситуація кардинально змінилась у кінці 50-х рр. XX ст., коли монастирі почали масово закривати. Чернечим громадам, які відстояли своє право на існування, органи влади чинили

різноманітні перешкоди: вилучали земельні ділянки, які забезпечували монастирі продуктами харчування, втручались у богослужбове життя, створювали нестерпні для проживання санітарно-гігієнічні умови.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – нач. XIX в) / Юрий Михайлович Лотман. – СПб.: Искусство, 1994. – 450 с.
2. Харчев А.Г. Быт / А.Г. Харчев // Российская социологическая энциклопедия. – М.: Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1998. – 666 с.
3. Народы европейской части СССР. - Т. 1. – М., 1964. – 984 с.
4. Україна. Друга половина XX століття: нариси історії / П.П. Панченко, М.Р. Плющ, Л.А. Шевченко та ін. – К., 1997. – 352 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України) Ф. 1, Оп. 24, Спр. 5028.
6. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р – 544, Оп. 2, Спр. 2.
7. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс – К.: Світогляд, 2005. – 742 с.
8. Ириной (Семко), архимандрит. История православного женского монашества на Украине в XX веке. Дис. канд. богословия. – К., 2006. – 216 с.
9. ЦДАГО України. Ф. – 1, Оп. 24, Спр.4704.
10. ЦДАГО України. Ф.1, Оп. 23, Спр. 4555.
11. Шаповалова Л.О. Поняття побуту: сутність та структура / Шаповалова Л.О. // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць / Запорізька державна інженерна академія. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 42. – С. 131-137.
12. Романенко Е.В. Повседневная жизнь русского средневекового монастыря / Е.В.Романенко. – Издательство: Молодая гвардия, 2002. – 359 с.
13. Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской Православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете Министров СССР. 1945-1970. Том II. / Ляшенко К.Г., Лавинская О.В., Орлова Ю.Г. (ред. сост.). – М.: Российская политическая энциклопедия, 2009. – 671 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 4648, Оп. 1, Спр. 1.
15. ЦДАГО України. Ф. – 1, Оп. 24, Спр. 5408.
16. Державний архів Черкаської області (далі Держархів Черкаської обл.). Ф. Р-4189, Оп. 1, Спр. 4.
17. Архів Сумського єпархіального управління.
18. Державний архів Сумської області . Ф. Р-2196, Оп. 12, Спр. 37.
19. Иоанн (Маслов), схиархимандрит. Глинская пустынь / Иоанн (Маслов) – М., 1992. – 160 с.
20. ЦДАГО України Ф. 1, Оп. 24, Спр. 783.
21. ЦДАГО України. Ф. 1, Оп. 30, Спр. 2126.
22. Ковпак Л. Соціально-побутові умови життя населення в II-й половині XX ст. (1945–2000 рр.) / Ковпак Л. – К., 2003. – 250 с.
23. “Человек, каких все меньше и меньше” (ч. II) // “Православие и современность”. – № 17 (33). - 2011 г. [електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.eparhia-saratov.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=57572&Itemid=5.
24. ЦДАВО України. Ф. 4648, Оп. 1, Спр. 447.
25. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-4189, Оп. 1, Спр. 4.
26. Архів Української Православної Церкви.
27. ДАРО. Ф. Р-204, Оп. 11, Спр. 426.
28. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-204, Оп. 11, Спр. 573.
29. ЦДАВО України. Ф. 4648, Оп. 1, Спр. 323.
30. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1490, Оп. 4д., Спр.44.
31. ЦДАВО України, Ф. 4648, Оп. 1, Спр. 157.
32. Ісайкіна О. Побут міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.) / Олена Ісайкіна // «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 181 – 184.
33. ЦДАГО України. Ф. 1, Оп. 24, Спр. 4927.
34. ЦДАГО України. Ф.1, Оп. 70 – Спр. 2525.

KYRYCHEVSKYI P.I.

**THE MONKS' CONDITIONS OF LIFE OF ORTODOX MONASTERIES IN THE USSR
DURING THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF COUNTRY AND KHRUSHCHOV'S
“THAW”**

This paper describes monks' conditions of life of Ukrainian Orthodox monasteries during Stalin and Khrushchov governing, as well as its dependence on state -church relations in the research period.

Keywords: *life, age groups, meal, monastic cell, health*

КИРИЧЕВСКИЙ П.И.

**БЫТ ИНОКОВ ПРАВОСЛАВНЫХ МОНАСТЫРЕЙ В УССР НА ПРОТЯЖЕНИИ
ПЕРИОДА ПОСЛЕВОЕННОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ СТРАНЫ И ХРУЩЁВСКОЙ
«ОТТЕПЕЛИ»**

В статье раскрывается быт иноков украинских православных монастырей, а также его зависимость от государственно-церковных отношений на протяжении этого периода.

Ключевые слова: *быт, возрастные группы, трапеза, келлия, здоровье.*